

Immense onmenselijkheid

Tom Toremans

In 2016 lanceerde de British Library het ambitieuze online project *Discovering Literature* (<https://www.bl.uk/discovering-literature>), waarbij een deel van haar rijke en unieke archief online beschikbaar werd. Momenteel staan drie periodes centraal (de Renaissance, de negentiende, en de twintigste eeuw), maar de database wordt steeds verder uitgebreid met de hulp van literatuurwetenschappers, historici, en leerkrachten. Het project is een prachtig voorbeeld van hoe literair onderzoek bijdraagt aan de bewaring en ontsluiting van cultureel erfgoed, alsook aan de analyse en contextualisering van literaire teksten met als specifiek doel deze teksten begrijpelijk en relevant te maken voor een hedendaags lezerspubliek. Stephen Fry noemde het initiatief "immensely fantastic", terwijl *The Observer* sprak van "an important cultural resource that can be enjoyed by all ages".

In een eerste fase was *Discovering Literature* gericht op de periode van de Renaissance, uiteraard met bijzondere aandacht voor het oeuvre van Shakespeare. Een aanzienlijk aantal zeldzame boeken, pamfletten, kaarten, en schilderijen werden gedigitaliseerd, terwijl hun sociale, politieke, en culturele context geduid werd in een reeks artikels en documentaire filmpjes. De lancering van het project kon rekenen op heel wat aandacht in de pers, temeer omdat de database een toch wel erg bijzonder item uit de archieven van de British Library had opgediept. Het betrof een fragment van drie pagina's uit het Elizabethaanse toneelstuk *The Book of Saint Thomas More*. Hoewel er vandaag nog altijd enige discussie heerst over de precieze datering en auteurschap van het manuscript, wordt aangenomen dat het stuk tussen 1596 en 1601 werd geschreven door Anthony Munday, maar onmiddellijk gecensureerd werd wegens politiek te gevoelig. In het stuk komen niet alleen volksopstanden voor, maar ook een katholieke protagonist die zo'n zestig jaar voordien door de vader van de koningin was terechtgesteld. De berucht anti-katholieke Elizabeth had al snel na haar kroning een ban afgekondigd op alle stukken die de Church of England bekritiseerden en haar initiele tolerantie tegenover het katholicisme had tegen het einde van

de eeuw plaatsgemaakt voor een veel hardere en repressievere houding. Na de dood van Elizabeth in 1603 werd het stuk weer opgevist en werd aan vier auteurs de opdracht gegeven om de tekst te reviseren. De vier auteurs in kwestie waren Henry Chettle, Thomas Dekker, Thomas Heywood en ...William Shakespeare.

Vanwege deze complexe onstaansgeschiedenis is het manuscript een natte droom voor filologen en paleografen. Als we naast de auteur en de vier revisoren ook nog de anonieme kopiist in rekening nemen, kunnen we niet minder dan zes verschillende handschriften onderscheiden. Een van de handschriften, aangeduid als "HAND D", beslaat 147 regels van het manuscript en wordt toegeschreven aan Shakespeare. Als dat inderdaad het geval is, dan is dit fragment, naast zes handtekeningen op juridische documenten, het enige overlevende stukje tekst dat door de Bard met de hand geschreven werd.

Het was de katholieke Shakespearekenner Richard Simpson (die in 1867 ook een biografie van de Engelse jezuïet en heilige Edmund Campion schreef) die in 1871 suggereerde dat "HAND D" wel degelijk het handschrift van Shakespeare betrof. Hoewel er vandaag nog een aantal "unbelievers" zijn, bestaat er een breed gedragen consensus dat Simpson het bij het rechte eind had. Deze consensus berust vooral op orthografische vergelijkingen tussen het handschrift en de zes overgeleverde handtekeningen van Shakespeare, en grondige analyses van de spelling en stilistische kenmerken van het fragment. Het was paleograaf en hoofdbibliothecaris van The British Museum Edward Maunde Thompson die in 1916 het overtuigende wetenschappelijke bewijs leverde dat het betreffende fragment van *Sir Thomas More* inderdaad door Shakespeare geschreven werd.

Toen het manuscript in 2016 online verscheen als onderdeel van het project *Discovering Literature*, kon dat uiteraard op heel wat persbelangstelling rekenen. Die belangstelling richtte zich niet enkel op de filologische waarde van het manuscript, maar ook en vooral op de inhoud van het betreffende fragment, die anno 2016 wel heel erg actueel bleek te zijn. Het fragment dat Shakespeare aan het stuk bijdroeg is namelijk een toespraak waarin Thomas More aan St. Martin's Gate in Londen een boze menigte toespreekt die zich tegen vluchtelingen keert en pleit voor meer empathie.

De historische gebeurtenis waarnaar deze passage verwijst, is de zogenaamde "Evil May Day" van 1517. Op die dag wordt een boze menigte van Londense arbeiders door ene John Lincoln aangespoord om zich te keren tegen de Lombarden, die volgens hem profiteren van de hardwerkende Londenaar en onrechtmatig aanspraak maken op zijn welvaart en bezit. Een groep van zo'n 1000 arbeiders verzamelt in Cheapside, ten oosten van St Paul's Cathedral en stapt richting St Martin Le Grand, vandaag een eenrichtingsstraat ten noorden van St Paul's maar

destijds een gegoede buurt waar heel wat vreemdelingen woonden. Voor ze aankomen, worden ze toegesproken door Thomas More, op dat moment ondersheriff van Londen. More probeert de menigte te kalmeren en spoort hen aan om terug huiswaarts te keren, maar hij kan niet voorkomen dat er rellen uitbreken. Er worden stenen gegooid en kokend water wordt uit de ramen gekapt, huizen worden geplunderd, maar er vallen geen doden. Tenminste niet tot een paar dagen later dertien van de ontruststokers, waaronder Lincoln, geëxecuteerd worden.

Als deze historische gebeurtenis zo'n kleine honderd jaar later onderwerp wordt van een toneelstuk, ligt dat erg gevoelig. Niet alleen omdat het in uitgesproken antiroomse tijden een katholieke martelaar centraal stelt, maar temeer omdat er zich aan het einde van de zestiende eeuw een nieuwe vluchtelingen-crisis heeft voorgedaan. Na de Bartholomeusnacht van 1572 waren heel wat Hugenoten Parijs ontvlucht en, vaak in schamele bootjes, richting Londen getrokken. Als Munday rond 1600 zijn stuk over Thomas More schrijft, is het vluchtelingentema dus nog bijzonder actueel en is het ongenoegen tegenover de Franse vreemdelingen in Londen enkel toegenomen. Zelfs na de herwerking werd het stuk niet opgevoerd, uit angst dat het nieuwe anti-vreemdelingrellen zou veroorzaken. In de twintigste eeuw werd het stuk verschillende keren opgevoerd, meer dan eens met Ian McKellen in de hoofdrol (op Youtube zijn verschillende filmpjes terug te vinden waarin McKellen de toespraak opvoert).

De toespraak vormt een retorisch en emotioneel hoogtepunt in een al bij al vrij middelmatig stuk. Die retorische en emotionele kracht blijft ook vandaag nog overeind, op het moment dat we met onze eigen vluchtelingencrisis worstelen en de grenzen van onze menselijkheid worden getest. De beelden van de vluchtelingen met baby's op hun rug, de onmacht van de overheid, de xenofobe woede van de menigte, en de roep naar meer empathie zijn vandaag brandend actueel. Toen ik besloot om als bijdrage aan dit liber amicorum deze toespraak te vertalen, deed ik dat om twee redenen. Ten eerste om een bewijs te leveren van de kracht van de literatuur en het belang van literatuurwetenschappelijk onderzoek, dat aan de grondslag ligt van de overlevering, ontsluiting, en contextualisering van teksten die van onschatbare waarde zijn voor een hedendaags publiek. Ten tweede omdat Dany tijdens de voorbije jaren, als vriend en collega, op vele manieren een inspiratie is geweest, niet in het minst omdat hij zijn indrukwekkende intelligentie steeds heeft gecombineerd met een oprecht en doorvoeld rechtvaardigheidsgevoel en met een concreet sociaal engagement. Een dergelijke combinatie is enkel de echte Grote Geesten gegeven.

Imagine that you see the wretched strangers,
Their babies at their backs and their poor luggage,
Plodding to the ports and coasts for transportation,
And that you sit as kings in your desires,
Authority quite silent by your brawl,
And you in ruff of your opinions clothed;
What had you got? I'll tell you: you had taught
How insolence and strong hand should prevail,
How order should be quelled; and by this pattern
Not one of you should live an aged man,
For other ruffians, as their fancies wrought,
With self same hand, self reasons, and self right,
Would shark on you, and men like ravenous fishes
Would feed on one another [...]
Say now the king
Should so much come too short of your great trespass
As but to banish you, whither would you go?
What country, by the nature of your error,
Should give you harbour? go you to France or Flanders,
To any German province, to Spain or Portugal,
Nay, any where that not adheres to England,
Why, you must needs be strangers: would you be pleased
To find a nation of such barbarous temper,
That, breaking out in hideous violence,
Would not afford you an abode on earth,
Whet their detested knives against your throats,
Spurn you like dogs, and like as if that God
Owed not nor made not you, nor that the claimants
Were not all appropriate to your comforts,
But chartered unto them, what would you think
To be thus used? this is the strangers case;
And this your mountainish inhumanity.

Beeldt u de arme vreemdelingen in
Met baby's en bagage op hun rug,
Ploeterend en sjouwend naar de haven,
Terwijl u daar zit als koningen te rijk,
En, tot aan uw nek gehuld in groot gelijk,
Het gezag overstemt met uw gebral.
Wat heeft u dan bereikt? Ik zeg het u:
De zege van onbeschaamdheid en harde hand,
Terwijl de orde wankelt. Maar bedenk:
In dit patroon blijft ook u niet gespaard.
Op hun beurt zullen andere schurken,
Met even harde hand, met zelfde recht en rede,
U verjagen als vraatzuchtige vissen.
Stel dat de koning uw misdaad vervolgt
En u verbant, waarheen zou u dan trekken?
Welk land, volgens de aard van uw misdrijf,
Moet u ontvangen? Frankrijk, Vlaanderen,
Een Duitse provincie, Spanje, Portugal,
Eender welke natie los van Engeland.
U zal overal een vreemdeling zijn.
Zal u dan blij zijn met zo'n barbaarse meute,
Die u met geweld elk onderdak ontzegt,
Haar vuile messen aan uw kelen slijpt,
U veracht als honden, alsof hun God
U niets verschuldigd is, u niet geschapen heeft?
Zal u blij zijn zo misbruikt te worden,
En geen enkele aanspraak te kunnen maken
Op de steun die het voorrecht blijft van anderen?
Dit is het lot van de vreemdeling,
En dit uw immense onmenselijkheid.

